

UOT 902

TOĞRUL XƏLİLOV

TUNC DÖVRÜNDƏ NAXÇIVANDA DULUSÇULUĞUN YAYILMA AREALI

Naxçıvan diyarının Tunc dövrü abidələrindən aşkar olunmuş dulusçuluq sənəti ilə bağlı arxeoloji materialları müəyyən etmək, onların yayılma arealını və elmi əhəmiyyətini öyrənmək Azərbaycan arxeologiyasının ən aktual məsələlərindən birini təşkil edir. Qeyd olunan məsələni kompleks şəkildə öyrənərək Naxçıvan diyarının Tunc dövrü dulusçuluq sənəti haqqında hərtərəfli, dərin elmi biliklər əldə etmək mümkündür. Dulusçuluq sənəti ilə bağlı olan, onun öyrənilməsində mühüm yer tutan artefaktlar bu sahədə istifadə olunmuş əmək alətlərindən, dulusçu kürəsinin və emalatxanasının qalıqlarından, kürədə istifadə olunan yanacaq maddələrindən, keramika məmulatlarının naxışlanmasında istifadə olunan boya maddəsindən, gil qablardan, ocaqlardan, manqallardan, təkərlərdən, dairəvi, silindrik və konusvarı formalı əşyalardan, heyvan, insan fiqurlarından və digər arxeoloji materiallardan ibarətdir. Aparılan müqayisəli elmi araşdırma zamanı məlum olur ki, dünyanın digər bölgələrində olduğu kimi, Naxçıvan diyarında da bu tip maddi-mədəniyyət nümunələri yaşayış yerlərindən və nekropollardan aşkar olunmuşdur. Onlar arasında təyinatına, tipoloji xüsusiyyətinə, yayılma arealına görə bir-biri ilə oxşar və fərqli xüsusiyyətlər vardır. Bir qrupu Naxçıvan diyarının Tunc dövrü abidələrində geniş yayılsa da, bəziləri nisbətən az aşkar olunmuşdur. Onların hər biri təsadüfən düzəldilməmiş, müəyyən məqsədlərlə istifadə olunmuşdur.

Açar sözlər: *dulusçuluq, Tunc dövrü, Naxçıvan, keramika.*

Azərbaycanın bütün bölgələri kimi Naxçıvan Muxtar Respublikası da qədim tarixə, zəngin mədəniyyətə malikdir. Muxtar respublikanın əlverişli təbii coğrafi mövqeyə, zəngin təbii sərvətlərə malik olması nəticəsində insanlar qədim daş dövründən (Paleolit dövrü) etibarən fasiləsiz şəkildə bu ərazidə məskunlaşaraq zəngin maddi-mədəniyyət nümunələri yaratmışlar. Belə maddi-mədəniyyət nümunələri arasında dulusçuluq sənəti ilə bağlı olan artefaktlar da mühüm yer tutur. Onların yayılma arealını kompleks şəkildə tədqiq etməklə Naxçıvan diyarının Tunc dövrü dulusçuluq sənətini dərinlən öyrənmək, bu sahədə Azərbaycan arxeologiyasında öyrənilməmiş və ya az öyrənilmiş bir sıra məsələlərə aydınlıq gətirmək mümkündür.

Aparılan araşdırma zamanı məlum olur ki, dünyanın bütün bölgələrində olduğu kimi Naxçıvan diyarında da belə artefaktlar bir qayda olaraq Tunc dövrünə aid arxeoloji abidələrdən (yaşayış yerləri və nekropollar) aşkar olunmuşdur. Bu arxeoloji materiallar əmək alətlərindən, dulusçu emalatxanasının və kürəsinin qalıqlarından, keramika məmulatlarının üzərindəki boyalardan, naxışlardan, onların bişirilməsində istifadə olunan yanacaq maddəsindən, müxtəlif formalı gil qablardan, ocaqlardan, manqallardan, təkərlərdən, dairəvi, silindrik, konusvarı formalı əşyalardan, heyvan, insan fiqurlarından və digər arxeoloji materiallardan ibarətdir. Onları geniş və zəif yayılan tək-tək nümunələrdən ibarət olmaqla yayılma arealına görə üç qrupa bölmək olar. Zəif yayılan maddi-mədəniyyət nümunələrinə müxtəlif formalı əmək alətlərini, təkər və heyvan fiqurlarını, dulusçu kürəsinə, tək-tək nümunələri aşkar olunan arxeoloji materiallara isə dulusçu emalatxanasının qalığını, boyaq maddəsini, insan fiqurunu və digərlərini nümunə göstərmək olar.

Dulus kürələri hələlik I Kültərə, II Kültərə yaşayış yerlərində aşkar olunmuşdur. Erkən Tunc dövrünə aid dulusçu kürəsi I Kültərin üçüncü və beşinci, II Kültərin yeddinci və on birinci tikinti qatlarında [12, s. 87-88; 14, s. 23-25; 15, s. 22, 39] qeydə alınmışdır. Orta Tunc dövrünə aid dulusçu kürələri II Kültərə yaşayış yerində həm əvvəlki dövrlərdə, həm də son zamanlarda qeydə alınmışdır [5, s. 26-28; 13, s. 32-34; 6, s. 115-125, 7, s. 161-168]. II

Kültərə yaşayış yerində dulusçu kürələri ilə yanaşı emalatxananın qalıqları da aşkar olunmuşdur. Onların tədqiqi nəticəsində Erkən və Orta Tunc dövründə Naxçıvan diyarında dulusçuların istifadə etdiyi kürələrin quruluşu, keramika məmulatlarının necə bişirilməsi haqqında müəyyən məlumat əldə etmək mümkündür. Aparılan araşdırma zamanı məlum olur ki, Tunc dövründə Naxçıvan diyarında dulusçu kürələri dairəvi və dördkünc planda tikilmişdir. Onların hamısında yanma və bişmə kamerası olmuşdur. Yanma kamerasında odun yaxşı alovlanması üçün böyük, bişmə kamerasından yuxarıda isə istiliyin və tüstünün tədricən eşiyə çıxması üçün kiçik baca qoyulmuşdur. Onlar bişmiş kərpicdən və möhrədən tikilmişdir. Kürənin ətrafında qeydə alınmış yanmış iri və xırdabuynuzlu heyvan, quş sümükləri, odun qalıqları onu qeyd etməyə əsas verir ki, dulusçular tərəfindən onlar yanacaq vasitəsi kimi istifadə edilmişdir.

Dulusçu emalatxanalarının qalıqları hələlik II Kültərə abidəsindən aşkar olunmuşdur. Onları tədqiq etməklə Naxçıvanın Orta Tunc dövrü tikinti arxitekturası ilə yanaşı bu dövrün dulusçu emalatxanasının quruluşunu da öyrənmək olur. Həmin tikinti qalığı hələlik Naxçıvan diyarında Tunc dövrünə aid dulusçu emalatxanalarının quruluşu haqqında müəyyən məlumat əldə etməyə imkan verən yeganə artefaktıdır. Aparılan araşdırma zamanı məlum olur ki, Orta Tunc dövründə Naxçıvan diyarının dulusçu emalatxanaları dördkünc planda çay daşından və bişmiş kərpicdən tikilmişdir. Həm emalatxana yerindən, həm də kürənin ətrafından daşdan, tuncdan, müxtəlif heyvanların qabırğa sümüyündən düzəldilmiş alətlərin aşkar olunması onu qeyd etməyə əsas verir ki, dulusçular tərəfindən bu artefaktlardan əmək aləti kimi istifadə edilmişdir. Kürənin qablar düzəldilən hissəsində kül qatının altında aşkar olunan oxra izi, içərisində sarı, çəhrayı, ağ rəngli süxur qalıqları, parıltılı minerallar olan gil qab, emalatxanadakı tikili qalığının yaxınlığında qeydə alınmış içərisində boya olan gil qablar Tunc dövründə dulusçular tərəfindən istifadə olunan boyaların tərkibini və onların necə düzəldiyini müəyyən etməyə imkan verir. Bu sahədə aparılan müqayisəli araşdırma zamanı məlum olur ki, Naxçıvan diyarındakı 3021 bitki növünün [11, s. 14] əksəriyyətindən boya əldə etmək mümkündür. Muxtar respublikanın ərazisində həmçinin xeyli miqdarda mineral boya xammalları (mumiya, umbrada, dəmir sülügəni, kobalt filizi (göy boya), xromit, malaxit (yaşıl boya), sink (sinkli belila), titansaxlayan dəmir filizi, barit (baritli belila), gips, melanterid və s.) da vardır [10, s. 87]. Ona görə də ehtimal etmək olar ki, müasir dövrdə olduğu kimi Tunc dövründə də Naxçıvan diyarında boyalar boyaq bitkilərindən və mineral xammallardan alınmışdır.

Heyvan fiqurları Naxçıvan diyarının Erkən Tunc dövrü abidələri içərisində I Kültərədən [12, s. 140-141], Ovçulartərəsindən [3, s. 348], Maxtadan [2, s. 115, 119] aşkar olunmuşdur. Bu tip arxeoloji materiallar Naxçıvanla yanaşı Qafqazın digər bölgələrində, Aralıq dənizi hövzəsində, Nil, Dəclə, Fərat, Hind çayı vadilərində, İranda, Orta Asiyada və digər yerlərdə geniş yayılmışdır. Naxçıvan diyarının Erkən Tunc dövrü abidələrindən aşkar olunmuş gil öküz, at, qoç, it fiqurlarını ibtidai heykəltərəşlığın ən qədim nümunələri hesab etmək olar. Onlar realistik və romantik üslubda düzəldilmişdir. Realistik üslubda olanların uşaq oyuncağı kimi istifadə olunduğunu ehtimal etmək olar. Romantik üslubda düzəldilənlərin üzrlərində müəyyən ornamentlərin olması, burunlarının, gözlərinin sxematik formada verilməsi, əksəriyyətinin qırılmış halda aşkar olunması və digər faktlar belə bir nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, onlar insanların dini-ideoloji görüşləri ilə bağlı olmuş, müəyyən ritual ayinlərin icrasında istifadə edilmişdir.

İnsan fiquru hələlik yalnız Qızılburun abidəsində aşkar olunmuşdur [5, s. 61-62; 9, cədvəl 19, şəkil 35, 37]. Orta Tunc dövrünün sənətkarlıq məhsulu olan bu keramika məmulatı heyvan fiqurları ilə müqayisədə yaxşı hazırlanmışdır. Onu Orta Tunc dövrünün ən maraqlı sənətkarlıq məhsullarından biri hesab etmək olar. Bu artefaktın heyvan fiqurlarından əsas fərqi

ondan ibarətdir ki, orada insanda olan bir çox xüsusiyyətlər, o cümlədən Orta Tunc dövrünün geyim mədəniyyəti realistik üslubda verilmişdir. Onu hələlik Cənubi Qafqazda analoqu olmayan, Tunc dövrünə aid Azərbaycan heykəltəraşlığının, bədii plastika sənətinin ən gözəl nümunəsi hesab etmək olar.

Ocaqlar və manqallar Erkən Tunc dövrü abidələrindən (I Kültəpə, II Kültəpə, Maxta, Ərəbyengicə, Aşağı Daşarx, Şortəpə və s.) xeyli miqdarda aşkar olunmuşdur. Ocaqlardan fərqli olaraq manqallar əsasən dairəvi formadadırlar. Ocaqlar nalşəkilli, dördkünc formada düzəldilmişdir. Bir çoxu sadədir. Bəzilərinin üzərində buynuzşəkilli, halqa formalı çıxıntılar qoyulmuş, boyalar çəkilmişdir. Sadə formalılardan fərqli olaraq üzərində müəyyən ornamentlərin olduğu ocaqlardan müəyyən ritual ayinlərdə istifadə olunduğunu ehtimal etmək olar.

Heyvan fiqurları, ocaqlar və manqallar kimi gildən düzəldilmiş təkər modelləri də Erkən Tunc dövrünün maraqlı keramika məmulatlarındanır. Aparılan müqayisəli araşdırma zamanı məlum olur ki, digər keramika məmulatı kimi onlar da Azərbaycanla yanaşı dünyanın digər yerlərindəki arxeoloji abidələrdə xeyli miqdarda aşkar edilmişdir. Naxçıvandan fərqli olaraq digər yerlərdəki arxeoloji abidələr içərisində həm yaşayış yerlərindən, həm də nekropollardan belə artefaktlar aşkar olunmuşdur. Bəzi abidələrdə həmçinin təkərlə yanaşı gildən düzəldilmiş araba modelləri də qeydə alınmışdır. Naxçıvan diyarındakı abidələr içərisində hələlik yalnız Erkən Tunc dövrünə aid yaşayış yerlərindən I Maxtadan [1, s. 119], I Kültəpədən [12, s. 139], Ovçulartəpəsindən [2, s. 348] gildən düzəldilmiş təkər modelləri tapılmışdır. Təkərin birdən-birə, təsadüfən düzəldilmədiyini, onun tarixi zərurət nəticəsində icad olunduğunu, təkər ideyasının Erkən Tunc dövrünün ən mühüm yeniliklərindən biri hesab edildiyini, bütün dövrlərdə müxtəlif sivilizasiyalarda insanların həyatında mühüm yer tutduğunu, bir çox abidələrdə təkərlə yanaşı gil araba modellərinin tapılmasını, geniş yayılma arealına malik olmasını, onun yaşayış yerləri ilə yanaşı nekropollardan da aşkar olunmasını və digər faktları əsas götürsək qeyd etmək olar ki, digər arxeoloji materiallar kimi onlar da təsadüfən düzəldilməmiş, müəyyən məntiqə əsaslanmışdır. Ehtimal etmək olar ki, dünyanın müxtəlif bölgələrindəki arxeoloji abidələrdən aşkar olunmuş təkər və araba modelləri kimi onlar da “Araba mədəniyyəti” ilə bağlılıq təşkil edərək, bu mədəniyyətin Naxçıvan diyarını da əhatə etdiyini sübut edir.

Naxçıvan diyarının Erkən Tunc dövrü arxeoloji abidələrindən aşkar olunmuş maraqlı keramika məmulatlarından bir qrupunu dairəvi, silindrik və ya konusvari formalı kiçik artefaktlar təşkil edir. Bu arxeoloji materialların təyinatını müəyyən etmək bir qədər çətindir. Lakin aparılan müqayisəli araşdırmaya əsasən qeyd etmək olar ki, digər keramika məmulatları kimi onlar da təsadüfən düzəldilməmiş, müəyyən məqsədlə istifadə edilmişdir. Bu keramika məmulatları forma və xüsusiyyətinə görə bir-birindən ona görə fərqlənmişdir ki, eyni sənətkar emalatxanasının məhsulu olmamış, ayrı-ayrı dulusçular tərəfindən düzəldilmişdir. Dairəvi formalılardan fərqli olaraq silindrik və ya konusvari formada düzəldilənlər Naxçıvan diyarında nisbətən az yayılmış, hələlik yalnız Erkən Tunc dövrünə aid arxeoloji abidələrdən tapılmışdır.

Naxçıvan diyarının Tunc dövrü abidələrindən aşkar olunmuş keramika məmulatlarına pasta möhürləri də aid etmək olar. Çünki, onlar gildən düzəldilmişdir. Gilin tərkibində süni qrafit; kolloid, yarıkolloid, qrafit və digər mineral birləşmələr də olmuşdur. Naxçıvan diyarının Son Tunc dövrü abidələrindən on bir ədəd pasta möhür aşkar edilmişdir. Onların ikisi Mərdangöl, beşi Muncuqlutəpə, biri Dəlmətəpə [16, s. 14, şəkil 2-9], ikisi III Plovdağ [8, s. 157], biri Şahtaxtı [4, s. 75] nekropollarından tapılmışdır. Bu arxeoloji materialların yayılma arealı, təyinatı, üzərindəki təsvirlərin semantikasını ilə bağlı aparılan araşdırma zamanı məlum olur ki, Azərbaycanla yanaşı dünyanın bir çox yerlərindən bu tip bişmiş torpaq məmulatları aşkar

olunmuşdur. Onların hamısı eyni olmamışdır. Üzərlərindəki ornamentlərə, naxışlanma üsuluna və digər əlamətlərə görə bir-birindən fərqlənmişdir. Bu dövrdə cəmiyyət həyatında sosial bərabərsizliyin, mülkiyyətə sahiblik hüququnun olmasını, möhürlərin hamısının qəbir abidələrindən tapılmasını, say etibarını və nisbətən az olmasını və digər faktları əsas götürsək belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, dünyanın digər bölgələrində olduğu kimi Naxçıvanda da onlar mülkiyyətə sahibliyi, kimliyi bildirmək, təhlükəsizliyi təmin etmək üçün istifadə edilmişdir. Naxçıvana qonşu ölkələrdən gətirilməmiş, sifariş əsasında yerli sənətkarlar tərəfindən düzəldilmişdir. Onlar əsasən qəbir abidələrindən ona görə aşkar olunmuşdur ki, möhür sahibi öldükdən sonra başqasının əlinə keçməməsi üçün onu qəbirə qoymuşlar. Möhürlərin üzərindəki təsvirlərin bir qismi insanların dini-ideoloji görüşləri, düşüncə tərzini və bağlılıq təşkil etmiş, bəziləri isə damğa kimi istifadə edilmiş, möhür sahibinin soy kökünü bildirmişdir.

Naxçıvan diyarının Tunc dövrü abidələrindən ən çox gil qablar aşkar olunmuşdur. Onlar həm bütöv şəkildə, həm də qırılmış formada əldə olunmuşdur. Bu fakt onu qeyd etməyə əsas verir ki, Tunc dövrünün bütün mərhələlərində insanların məişət və təsərrüfat həyatında gil qablar mühüm yer tutmuş, geniş istifadə edilmişdir. Digər keramika məmulatlarından fərqli olaraq gil qabların elmi əhəmiyyəti daha böyükdür. Çünki, bu keramika məmulatı hər hansı bir abidənin dövrünü, onun hansı mədəniyyətə aid olmasını müəyyənləşdirən əsas arxeoloji materialdır. Digər keramika məmulatları kimi onlar da tipoloji və funksional xüsusiyyətlərinə görə bir-biri ilə oxşar və fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Onlar arasında müşahidə olunan fərqli əlamətlərin əsas səbəblərindən biri ondan ibarətdir ki, onlar müxtəlif sənətkar emalatxanalarının məhsulu olmuş, ayrı-ayrı dulusçular tərəfindən düzəldilmişdir.

Erkən Tunc dövründən etibarən dulusçuluğun ev sənəti çərçivəsindən kənara çıxaraq, ixtisaslaşmış istehsal sahəsinə çevrilməsi prosesi digər keramika məmulatları kimi gil qabların düzəldilməsinə də təsir etmiş, onun yeni inkişaf mərhələsinə daxil olmasına səbəb olmuşdur. Qabların düzəldilməsi, naxışlanması daha mükəmməl olmuş, özünəməxsus xüsusiyyəti ilə seçilmişdir. Bu dövrdə düzəldilmiş gil qablar Eneolit dövrünün materiallarından fərqlənmişdir. Onların düzəldilməsində saman qarışıqlı gildən istifadə aradan qalxmışdır. Həm çeşidləri çoxalmış, həm də keyfiyyəti yaxşılaşmışdır. Qablar əllə yanaşı dulus çarxında (əl və ayaq çarxları) düzəldilmişdir. Üzəri oval və ya yuvarlaq batıqlarla, həndəsi ornamentlərlə, insan və heyvan rəsmləri ilə naxışlanmışdır. Onları bəzən sadə, bəzən mürəkkəb süjetdə çəkmişlər. Hər bir naxış təsadüfən çəkilməmiş, müəyyən semantik mənaya malik olmuşdur.

Digər keramika məmulatları kimi onlar da, ayrı-ayrı dulusçular tərəfindən düzəldildiyi üçün həm formasına, həm də üzərindəki təsvirlərin kompozisiyasına görə bir-birindən fərqlənmişdir. Hər bir dulusçu öz sənətkarlıq qabiliyyətinə görə müxtəlif formalı qablar düzəltmiş, bədii-estetik düşüncə tərzinə, təxəyyülünə uyğun naxışlanma motivi seçmişdir. Bu dövrün keramika məmulatlarının bir qisminə bişməmiş təbəqənin olması, bəzi qabların səthindəki ləkələr, nazik divarlı, yaxşı cilalanmış qablar və digər əlamətlər onların istehsal texnologiyası ilə bağlı olmuşdur. Üzərində qara ləkələr, bişməmiş təbəqə olan qablar nisbətən pis, nazik divarlı cilalanmış qablar isə yaxşı bişirilmişdir. Orta Tunc dövründən etibarən sadə, anqoblu qablarla yanaşı boyalı qablar da düzəldilmiş, onlar daha çox yayılmışdır. II Kültəpə abidəsində dulusçu emalatxanasında aşkar olunmuş içərisində boya olan gil qablar boyalı qablarla təmsil olunan abidələrin çoxluq təşkil etməsi Naxçıvanın "Boyalı qablar mədəniyyəti"nin əsas mərkəzlərindən biri olduğunu göstərən faktlardandır.

ƏDƏBİYYAT

1. Aşurov S.H. Naxçıvanın İlk Tunc dövrü keramikası. Bakı: Nafta-Press, 2002, 158 s.
2. Aşurov S.H., Hüseynova S.A., Əliyeva F.A., Əliyev E.H., Əzizov K.Ş., Qasımlı V.A., Abdullayeva A.Q. Maxta arxeoloji ekspedisiyasının 2013-2014-cü il tədqiqatları / Azərbaycanca arxeoloji tədqiqatlar-2013-2014. Bakı, 2015, s. 114-121.
3. Baxşəliyev V.B., Marro C., Aşurov S.H. Ovçulartərəsində arxeoloji tədqiqatlar / Azərbaycanca arxeoloji tədqiqatlar-2012. Bakı, 2013, s. 343-349.
4. Əliyev V.H. Şahtaxtının Tunc dövrü abidələri // Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının Xəbərləri, Bakı, 1974, № 4, s. 70-82.
5. Əliyev V.H. Azərbaycanda Tunc dövrünün boyalı qablar mədəniyyəti. Bakı: Elm, 1977, 163 s.
6. Əliyev V.H., Məmmədova A.Ə. II Kültürədə yeni tədqiqatlar / Azərbaycanda arxeoloji tədqiqatlar-2011. Bakı: Xəzər Universiteti, 2012, s. 115-125.
7. Əliyev V.H., Məmmədova A.Ə. II Kültürə yaşayış yerində yeni tapıntılar (2013-2014-cü illər) / Azərbaycanda arxeoloji tədqiqatlar-2013-2014. Bakı: Xəzər Universiteti, 2015, s. 161-168.
8. İbrahimli B.İ., Qədirzadə H.Q., Əliyev Q.Ə., Xəlilov T.F., Əhmədova L.N. Üçüncü Plovdağ nekropolunda aparılmış arxeoloji qazıntılar / Azərbaycanda arxeoloji tədqiqatlar - 2013-2014. Bakı, 2015, s. 153-160.
9. İbrahimli B., İsmayılzadə Q. Qızılburun nekropolu. Bakı: Elm və Təhsil, 2013, 120 s.
10. Nağıyev V.N., Məmmədov İ.Ə. Naxçıvan Muxtar Respublikasının faydalı qazıntıları. Bakı: Elm, 2010, 240 s., s. 139; Məmmədov İ.Ə. Naxçıvan Muxtar Respublikasının qeyri-metal faydalı qazıntıları. Bakı: Elm, 2012, 256 s.
11. Talıbov T.H., İbrahimov Ə.Ş. Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri (Ali sporlu, çılpaqtoxumlu və örtülütoxumlu bitkilər). Naxçıvan: Əcəmi, 2008, 364 s.
12. Абибуллаев О.А. Энеолит и бронза на территории Нахичеванской АССР. Баку: ЭЛМ, 1982, 314 с.
13. Алиев В.Г. Культура эпохи средней бронзы Азербайджана. Баку: ЭЛМ, 1991, 256 с.
14. Сеидов А.Г. Памятники куро-аракской культуры Нахичевани. Баку: Билик, 1993, 164 с.
15. Сеидов А.Г. Раннебронзовая культура Нахчывана. Воронеж: Воронежский государственный технический университет, 2002, 199 с.
16. Aslanov G., Kashkay S., Cylinderseals from the Nakhichevan District / Sulmu IV: Everyday Life in Ancient Near East: Papers Presented at the International Conference. Poznan, 19-22 September, 1989, Seria Historia 182, UAM, 1993, pp. 13-19.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
Email: x.toqrul@gmail.com

Togrul Khalilov

DISTRIBUTION AREA OF BRONZE AGE POTTERY IN NAKHCHIVAN

One of the most active issues in Azerbaijani archaeology is to identify archaeological materials related to pottery found in Bronze Age monuments of Nakhchivan, to study their distribution area and scientific significance. It is possible to get comprehensive and deep

scientific knowledge about the Bronze Age pottery art of Nakhchivan by comprehensively studying the mentioned issue. Artifacts related to pottery art, which occupy an important place in its study, consist of labor tools used in this field, remains of pottery sphere and workshop, fuel materials used in the potter's wheel, paint material used in ceramic products embroidery, clay pots, hearths, mangals, wheels, circular, cylindrical and shaped objects, animals, human figures and other archaeological materials. During the comparative research, it is known that in Nakhchivan, as in other regions of the world, this type of material-cultural samples was found from settlements and necropolises. They have similar and different characteristics, depending on their designation, typology, and distribution area. Although some of them are widespread in the Bronze Age monuments of Nakhchivan, some are relatively rare. Each of them has been used for a specific purpose, not accidentally corrected.

Keywords: *pottery master, Bronze Age, Nakhchivan, ceramics.*

Тогрул Халилов

АРЕАЛ РАСПРОСТРАНЕНИЯ ГОНЧАРНЫХ ИЗДЕЛИЙ ЭПОХИ БРОНЗЫ В НАХЧЫВАНЕ

Определение археологических материалов, связанных с гончарным ремеслом, обнаруженных в памятниках эпохи бронзы нахчыванского края, изучение ареала их распространения и научного значения является одним из самых актуальных вопросов в азербайджанской археологии. Изучив данный вопрос комплексно, можно получить всесторонние, глубокие научные знания о гончарном искусстве Нахчыванского края. Артефакты, связанные с гончарным ремеслом и занимающие важное место в его изучении, состоят из использованных в этой области орудий труда, остатков гончарного круга и мастерской, топливных веществ, используемых в круге, красителя, используемого в украшении керамических изделий, глиняных горшков, очагов, мангалов, колес, предметов круглой, цилиндрической и конусной формы, фигур животных, человека и других археологических материалов. В ходе сравнительного научного исследования выяснилось, что, как и в других регионах мира, в Нахчыване подобные материально-культурные образцы были обнаружены в населенных пунктах и некрополях. Среди них по назначению, типологическим свойствам, ареалу распространения имеются схожие и отличающиеся друг от друга свойства. Хотя одна группа широко распространена в памятниках бронзового века Нахчыванского края, некоторые обнаружены в сравнительно малом количестве. Каждый из них был изготовлен неслучайно и использован в определенных целях.

Ключевые слова: *гончарное дело, эпоха бронзы, Нахчыван, керамика.*

(Tarix elmləri doktoru, professor Abbas Seyidov tərəfindən təqdim edilmişdir)

**Daxilolma tarixi: İlkin variant 08.05.2020
Son variant 05.08.2020**